

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

2022. november 28 – december 4.

Zsuffa Tünde
Az Ég tartja a Földet
folytatásáról

Wagner Nándor a Múcsarnokban

Volt egyszer egy NDK

Egy királydráma lelki párhuzamokkal

Zsuffa Tünde *Az Ég tartja a Földet* folytatásáról

Tavasszal mutatták be az Erkel Színházban az Árpád-házi Szent Erzsébetről szóló musicalt, amely Zsuffa Tünde *Az Ég tartja a Földet* című – 2020 karácsonyára kiadott – regényéből született. Most megjelent a történet folytatása: *Az Ég tartja a Királyt. IV. Béla és a tatárjárás ürügyén többek között trófi jubileumról, lelki és időbeli párhuzamokról, krízisekről, a talpra állás szükségességéről és prófétai küldetéséről beszélgettünk a szerzővel.*

– A két regény megírása között pont két év telt el. 2020 karanténos karácsonyestjén kettesben voltunk otthon a fiammal, és emlékszem, lelkileg mennyire megviselt, hogy a nagyobb család nélkül ünneplünk, és nem a szülői házban. Nyugtalanul aludtam, éjszaka felkeltem, és a karácsonyfa fényei mellett Árpád-házi Szent Erzsébet bátyjával, IV. Bélával kapcsolatban olvastam, hiszen már akkor tudtam, hogy megírom a folytatást. A történet kezdetben nem vitt annyira magával, mert láttam, hogy a tatárjárás kora meglehetősen kusza. Az viszont világos volt számomra, hogy IV. Béla személyiségét jobban meg tudom fogni, mint a hűgát. Ő mégiscsak szent volt, nála feszítőbb a felelősség. Bélánál éreztem a hullámvölgyeket: a rengeteg kétséget, küzdelmet, fájdalmat, a veszteségek el nem fogadását... Arra vágytam, hogy megírhassam ezeket, de maga a történet riasztott, a tatárjárás, a csaták sorolása miatt. Aztán 2021-ben jött a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, annak szervezésével foglalkoztam és a két kapcsolódó rádiójátékkal; a világesemény után pedig azonnal nekiálltunk a Szent Erzsébet-ről szóló musical színpadra állításának. Látva, átélve az óriási sikert, azt, hogy a közönség mennyire megszerette a regényt és a darab főszereplőit, köztük IV. Bélát és Walter lovagot, döntöttem: nincs mese, folytatnom kell a történetet.

– **Mondhatjuk, hogy egyfajta olvasói nyomás alatt állt?**

– Mindenképpen. Dupla vagy semmi érzéssel kezdtem el írni *Az Ég tartja a Királyt*. *Az Ég tartja a Földet* színpadi változatának alkotóival, Lezsák Sándorral, Szikora Róberttel és Cseke Péterrel megpendítettük: milyen jó lenne egy kétrészes musical, nem nagyon volt még példa ilyenre! Idén

az egész nyaram erről a könyvről szólt, jóformán végig a lappal az ölemben ültem és dolgoztam. Nagyon megszenvedtem vele! Szívesen írtam a szereplők személyiségfejlődéséről, Béla belső vívódásairól, de ahogy említettem, a tatárjárás – ami a sok kutatás ellenére is valójában átláthatatlan hadi folyamat maradt számomra – igencsak próbára tett.

– **A tatárjárás nagy érdeklődésre számot tartó történelmi esemény, amely ma több szempontból ismét „aktuális” lett itthon. Gondoljunk a bugacmonostori feltárásokra, a mongol invázióról szóló ismeretterjesztő és szépirodalmi munkákra. Az *Ég tartja a Királyt* című regényében egy olyan, Esztergomban játszódó epizódot is említ, amelyből nemzetközi összefogással most készülő nagyszabású mozifilm, *1242 – A Nyugat kapujában* munkacímmel. Esztergomot ostromolják a tatárok, a várat azonban nem sikerül elfoglalniuk.**

– Véletlenszerűen vettem be a regénybe ezt az epizódot. Esztergom nekem azért „kell” most is, mert emblematikus helyszín a Szent Erzsébet-musicalban. A vár alatt terül el az a rét, ahol a kis Erzsébet és Béla játszik, és megszületik bennük a közös titok, bennem pedig a regény címe: *Az Ég tartja a Földet*. Miután IV. Béla az apja halála után trónra kerül, gyermekkorának eme legszebb élményei, emlékei valamilyen elsötétülnek, hiszen megrészegíti a hatalom, és csillapíthatatlan bosszúvágy él benne anyja, Gertrúd királyné gyilkosai iránt. Esztergom a király számára így más kezd jelenteni. Sok segítséget kaptam a kutatásaim során Hegedűs Andrásról, az esztergomi Prímási Levéltár igazgatójától. Ő hívta fel a figyelmemet az említett 1242-es eseményekre is, amikor Batu kán háromszáz – hozzá békekövetségbe érkező – nőt lefejeztetett. Esztergom jelentős város volt Európában, egy olyan építészeti ékszerdoboz, ahol spanyolok, olaszok, franciák is laktak, hatást gyakorolva a helyi kultúrára, művészetekre. Ijesztő belegondolni, hogy

ott is milyen pusztítást végeztek a tatárok. Amikor Béla az invázió után visszatér Dalmáciából, napokig úgy halad át az országán, hogy nem lát élő embert, mindenütt hullák hevernek.

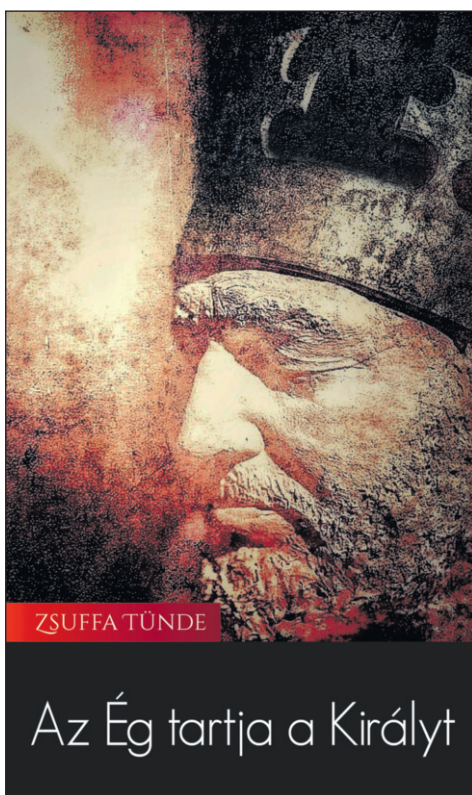
Ide tartozóan elmesélek egy műhelytitkot. Hihetetlen lendülettel, szinte megszállottan írtam a regényt, pörögtek az események, de annál a pontnál, amikor a tatárok kivonulnak, egyszer csak elakadtam. Már vagy két hét is eltelt, és egy sort sem haladtam. Egyik nap aztán felhívott Szűcs Sándor, aki a musicalben a részeges Frater Vincentiust alakította, és megkérdezte, hogy haladok a könyvvel. Mondtam, sehogyan. Nem tudom, mit kezdjek a veszteségek, tragédiák sorát átélte, az ország romjain ülő királlyal. Hogyan tovább? Mi lesz ezután? Mire Sanyi: „Kicsikém, te viccelsz? Hát te magad vagy Béla! Most olvastam a *Paprika rummal* című regényedet. Megrendítos az a kép, ahogy ott ülsz a néhány napos gyerekekkel a kórház folyosóján kilátástalanul; amikor nem tudod, merre tovább, hogyan neveld fel a fiadat, hogyan állsz talpra. Pont te ne tudnád folytatni a magára maradt király történetét? Hunyd be a szemed, szállj vissza a regényedbe, és mondd: Én vagyok Béla, felelősséggel tartozom a népemért, nem adom fel, újrakezdem!” És tényleg, a kilátástalannak tűnő akkori élethelyzetemre, a sok bizonytalanságra, árulásra visszagondolva átszakadt az a gát, ami akadályozott az írásban, és visszatálaltam a történethez.

– *Mi az, ami leginkább megragadta IV. Béla személyében? Sorsának Shakespeare-drámái jellege?*

– Miután még a regény első részének lelkiállapotában éltem, először is az érdekelt, hogy Béla hűgának halála után miként alakult ki az Erzsébet-kultusz; mennyire maradt fent – családja körében is – Szent Erzsébet tisztelete és öröksége. El sem tudtam képzelni, hogy IV. Bélát majd „dühöngő örülként” kell bemutatnom. Viszont a krónikákban egyre több utalást, példát találtam Béla heveségére, indulatosságára: maga ellen hergeli a főurakat, a pápát, a német-római császárt; máglyát rakat és elégetteti a bárók székét; alig várja az apja halálát, hogy végre trónra léphessen, majd kifordul önmagából. Béla nem véletlenül marad magára kiszolgáltatott, romhalmazzá lett birodalmában. Hiába volt rá nagy hatással Erzsébet, hiába tett ígéreteket, rendre felülkerekedett benne a rosszabbik énje. Ezek a momentumok igazi csemegék, amelyek alkalmat adnak egy írónak a jellemformálódás ábrázolására.

– *Béla figurája kicsit visszavitte az előző életszakaszába is, amikor Bécsben, a nagykövetségen dolgozott a politikai diplomácia terén és a média közelében?*

– Igen. Volt miből merítenem... Annyi tisztességesnek, erkölcsösnek hitt embert láttam elbukni, miután hatalmat kapott. Ritka eset, amikor valaki élni tud a hatalommal, és nem visszaél vele. Bélával kapcsolatban szerettem volna megmutatni, hogy amíg *Az Ég tartja a Földet*ben mindenki szereti őt, addig a második részben már értetlenül nézi a környezete: mi történt ezzel az emberrel? Annyi, hogy hatalmat kapott. Elveszítette a realitásérzékét. Kik a tanácsadók, akiket maga mellé vesz? Vajon meg tudja-e találni az egyensúlyt? Sok csapáson, küzdelmen kell keresztül mennie ahhoz, hogy az IV. Bélává váljon, akit második honalapítóként emlegetünk. Erzsébet, amikor férje, Lajos meghal, egy idő után ki tudja mondani: Uram, legyen meg a te akaratod! Az én képzeletem szerint, amikor Bélának Klissza várában meghal két lánya, ugyanúgy kezdi az imát, mint Erzsébet: Uram!, viszont azzal folytatja: Tűnj el az életből, hadd próbáljam meg egyedül! A regény többek között arra keresi a választ, hol az a pont, ahol Béla visszatér Istenhez. Amikor önmagáért imádkozik, testvére, Erzsébet közbenjárását kéri, s amikor már az országáért, a Szűzanyához fordul. El kell mondanom, hogy megviselte a lelke a sok „nem”, amit Béla Európától kapott. És már ott is vagyunk az igaz közhelynél, hogy a történelem ismétli önmagát. Ahogy a Szent Erzsébet-regényemnél, úgy ebben az esetben is számos párhuzamot fedezhetünk fel korunkkal. A tanulság pedig: mi, magyarok

csak saját magunkra számíthatunk igazán. És persze Istenre!

– *Az Ég tartja a Királyt szorosan követi a „Szent Erzsébet-életrajzot”, a kitalált mellékszereplőkről szóló történetzsalakat is konzekvensen továbbvitte. Jóllehet leke-rekedik a második kötet, de a regény vége bőven felkínálja a trilogia lehetőségét is. Nem gondolkodott a folytatáson?*

– Ez a hetedik regényem, és egy sincs közük, amit ne lehetne folytatni. Most azt gondolom, hogy a IV. Béláról szóló történetnek itt a vége. Kivonulnak a tatárok, megkezdődik az ország újjáépítése, a kis Margit a domonkos nővérekhez kerül... Ha folytatnám is a történetet, biztos nem Margit lenne a főszereplő, hanem továbbra is Béla, akinek 1270-ben bekövetkezett haláláig vinném a cselekményt. De az már megint egy sötét, csatározásokkal teli korszak, Béla véres harcokat folytat a fiával – most nem vágyom rá. Nem titkoltam, hogy kedvenc szereplőm az Erzsébet-regényben és ebben is: Walter. Ő maga a megbízható hűség, a nemes távolságtartás; keveset beszélő, de minden helyzetben cselekvő figura, a lovageszmény megtestesítője. A regényben ő is konfliktusba kerül a királylyal, a kontrollt veszített Béla börtönbe zárhatja. Hasonlóan vonzó karakter számomra Kálmán herceg, Béla testvére. Igazi egyéniség. Keveset beszélünk róla, pedig sorsfordító szerepe volt történelmünkben. Kálmán nélkül nem maradt volna életben IV. Béla, nem lehetne a második honalapító. E regény „ke-rekségét” nézve fontosnak tartottam felmutatni azt is, hogy a háború, halál, zsarnokság ellenére ott az élet, a derű és a szerelem is. A történetzsalakat, ha úgy nézzük, elvarrtam.

– *Íróvá válásának tizedik évfordulóját ünnepli ezzel a regénnyel. Milyen alkotói*

mérleget, „életvezetési tanulságot” vonna le az elmúlt évtizedből?

– Tíz év valóban számadásra serkentő periódus az ember életében. Ezt a könyvet szinte napra pontosan tíz évvel azután fejeztem be, hogy megszületett az első, az apámról szóló *Paprika rummal*. Akkor még nem tudtam, hogy „hivatásos író” leszek. Mára megjelent a hetedik regényem, s közben írtam három rádiójátékot, a *Paprika rummal* nemrég elkészült hangjátékváltozatát pedig télen adja le a Kossuth rádió. Önnek 2017-ben adtam először interjút. Még Bécsben éltem, a negyedik könyvemnél tartottam, és emlékszem, abban az interjúban szóba hoztam az író magányosságát. Azt látom, hogy 2012 és 2022 között semmi nem változott, csak a folyamat alakult át, de az író változatlanul rettentően magányos. Nem magányeletről beszélek, hanem az író magára utaltságáról. De ez kellett ahhoz, hogy valóra váltsam a gyerekkori álmomat. Most értettem meg, amit az apám nyolcéves koromban mondott nekem: „Ha író akarsz lenni, az leszel, de nagy árat fogsz fizetni érte.” És tényleg nagy árat fizettem azért, hogy ma az legyek, aki vagyok. Ennek persze nem csak árnyoldala van, de tény, hogy még a hirtelen jött sikert is nehéz feldolgozni. Az álmok megvalósulásával pedig egyenes arányban nő a felelősségem. Hiszem, hogy erre születtem, küldetéstudatom van. A próféták is egyedül hallják meg, egyedül közvetítik Isten szavát; egyedül vándorolnak.

– *Időközben felnőtt a fia. Ezt a regényt neki ajánlotta...*

– Pepe Bécsben gyerekeskedett, most, betöltve a tizennyolcat, az itthon megakadt sportkarrierje, a mellőzések, üres ígérek és árusítások miatt visszament külföldre, a régi világába, a korábbi edzőihez és csapattársaihoz, Európa egyik legjobb jégakadémijára. Jelenleg Dél-Tirolban él, Bolzanóban jár egyetemre. Látom benne ugyanazt a magányosságot, ami a művészek sorsa. Ő is magányos farkas. Azért szól neki az ajánlás, mert IV. Bélára emlékeztetett, aki a romhalmaz tetején ülve is tudja, hova tartozik. A regény által is azt üzentem Pepének: akinek magyar vér csörgedezik az ereiben, az minden gyász, veszteség és árusítás dacára is képes az újrakezdesre. Csak egyet érten meg, amit IV. Béla is megértett: Isten és haza nélkül nem lehet és nem is érdemes élni. Ahogy utaltam rá, a király gyöttrődése, sírása, imája és talpra állása az én sorsom, az íróságom láttelepe is. Így ez a regény egyszerre önvallomás és számadás. Bármilyen történik velünk, az Ég tartja a Földet, az Ég tartja a Királyt, az Ég tartja a hazát és mindannyiunkat.

Pallós Tamás
Fotó: Ambrus Marcsi

Egymás jobb megértéséért

Wagner Nándor a Múcsarnokban

Ennél méltóbb helyet, mint a Múcsarnok nem is találhattak volna a kurátorok az 1956-ban külföldre távozott magyar szobrászművész kiállításának helyszínéül. A városligeti múzeum impozáns épülete még a millennium idején épült, Schickedanz Albert tervei alapján, aki egyébként az egész Hősök terét és a Szépművészeti Múzeumot is egymaga tervezte meg. Wagner Nándor nevét valószínűleg elég kevesen ismerik hazánkban, pedig egyik emblemikus alkotása, a *Földanya*, a budai Vár te-

1940–1941, illetve 1946–1947 között a Képzőművészeti Főiskola szobrász tanszékének hallgatója volt. Az 1950-es évektől szerepelt kiállításokon, szoborpályázatokon, és köztéri megbízásokat is kapott. 1956-ban szerepet vállalt a forradalmi eseményekben, emiatt feleségével, Gyórfy Dórával és három gyermekükkel – az ifjabb Nándorral, Zoltánnal és Katalinnal – Svédországra emigráltak. Lund városában telepedtek le, ott született negyedik gyermekük, Bálint. Viszonyuk azonban megromlott, legidősebb fiuk, Nándor egy motorbalesetben életét veszítette. Wagner a tragédia után egy évig meditált, ebből az időszakból ered későbbi taoizmusa: felismerte, hogy az élet végessége ellenére metafizikai síkon lehetséges az összetartozás. Válásához hozzájárult, hogy egykori tanítványával, Akiyama Chiyo képzőművésszel egymásba szerettek, később össze is házasodtak. Wagner tekintélyes művészi hírnévre tett szert Svédországban, számos köztéri alkotását avatták fel, mégis viszontagságosnak érezte a bevándorlók helyzetét. Új feleségével végül 1969-ben Japánba költöztek. S itt álljunk is meg egy pillanatra!

Földanya

rületén, az Ostrom utca sarkán áll, talán nem a legjobb helyen, két út találkozási pontjában. A szobor földünk gömb alakját idézi meg. Két stilizált alak, anya és gyermeke összebújnak, menedéket keresve a világ zaja elől, hiszen egy család számára minden korban a biztonság a legfontosabb. Elképesztő aktualitása van ennek az alkotásnak ma, amikor tízezrek menekülnek az ukrain háború elől.

Wagner Nándor a Múcsarnokban látható életmű-kiállítása mindenképpen hiánypótló, hiszen azért ismerik kevesen a művészt, mert az életútja szokatlan. Svédországban, majd haláláig Japánban alkotott, művészete ott teljesedett ki igazán. De lássuk közelebbről, hogyan alakult az élete.

Száz évvel ezelőtt, 1922-ben született Nagyváradon. Az ottani műszaki iskolában építészetet tanult. Budapestre költözése után

Járjuk körbe, nézzük meg a legnevezetesebb alkotását, amely a *Filozófiai kert* címet viseli, *Egymás jobb megértéséért* alcímmel! A Múcsarnok közepén, az impozáns kupola alatt kapott helyet ez a sokatmondó, nagyszerű mű. Az az érzésünk, mintha valódi bronz szobrokat látnánk, pedig nem, ez egy háromdimenziós nyomtatással készült nyolcalakos műegyüttes. Érthető, hiszen a szabadban felállított eredeti szobrokat nem lehetett behozni a ki-

állítótérbe, már csak a méretük miatt sem, ezért ezt a modern megoldást választották, ami igazi telitalálat. A nyolc alak „örzi az ősi filozófiai eszméket, és az emberiség egységének hitét közvetíti” – olvashatjuk a magyarázó szövegben. Wagner két évtizeden át, 1977 és 1997 között dolgozott ezen a művén, melynek bronzból készült változatát a budapesti Gellért-hegyen és Japánban is felállították. A nyolc figura a monoteista vallások közös értékrendjét hangsúlyozza. A belső körben az egyistenhitű vallások alapítói, illetve egy filozófus áll, mindannyian a közös lényeg szimbolizáló fénylő gömb felé fordulnak, ami Istent jelképezi. Ábrahám, a zsidók ősatya arca borulva imádkozik, de megtalálhatjuk itt Ehnaton fáraót, az egyiptomi vallás megújítóját és Buddhát is, aki a jó módot hátrahagyva földi életét a meditációnak szentelte. Jézus is jelen van, a kereszténység alapítójaként. Mindegyik szobor keleties jellegű, ezt tükrözi öltözködésük, s ezt erősítik a tömören zárt formák is, nyoma sincs a felesleges, részletező naturalizmusnak. Lenyűgöző, drámai hatást keltenek a világ vallásalapítói, nagy gondolkodói. Ez a szoboregyüttes mindenképpen Wagner Nándor főművének tekinthető. Az alkotó így fogalmazta meg szoborcsoportjának ma is aktuális üzenetét: „Együttműködés egymás jobb megértéséért! (...) Hogy a különböző kultúrák és vallási irányzatok képesek legyenek közelebb kerülni egymáshoz, vissza kell térnünk ahhoz, ami összeköt bennünket.” Napjainkban már gyakrabban olvashatunk erről, de a szoborcsoport készítése idején még egészen újszerű meglátás volt ez.

A mostani kiállításon a művész pályakezdésének éveiből is láthatunk szobrokat. Székesfehérvárról érkeztek; a negyvenhat darabból álló szoboranyag a művész külföldre távozása után egy befalazott raktárban pihent egészen a 2010-es évek elejéig. Wagner műterme Budapesten a Várkert bazárban volt, itt dolgozott egészen 1956-ig, amíg el nem hagyta az országot. Sikeresen szerepelt a Hunyadi János és a Dózsa György emléket megörökíteni hivatott szoborpályázatokon, ám végül mégsem az ő munkáit avatták fel. Az akkor készült szoborterveinek gipszváltozatai azonban fennmaradtak, s most a kiállításon is megtekinthetők.

Wagner Svédországban a lundi egyetemen kapott rajztanári állást. Eleinte nem voltak szobrászati megrendelések, ezért grafikákat, akvarelleket készített. Később persze változott a helyzet, megbízásokat kapott. Az akkori időkből az egyik fontos alkotása a *Táncoló gyerekek* című szobra. Kidolgozta a krómácel öntésének módját, ami egy új, speciális szobrászati technológia volt. Ezekben az években elhagyta a realizmus talaján álló figuratív szobrászatot, és a nonfiguratív ábrázolás felé vonzódott. Ebben a szelvényben készült az *Angyal* című krómácel alkotása is, amely a II. világháború lengyel áldozatainak és menekülteinek emlékműve. Az erősen stilizált műben kissé nehéz felfedezni az előre lépő, segítségért kiáltó angyal alakját. Ez és több más köztéri szobra persze csak fényképen szerepel a kiállításon.

A svédországi periódus Wagner szakmai karrierjének kiteljesedését hozta el. Ezt az alkotói korszakát a már említett krómácel használatán kívül a formarend, a lépték és a környezetbe illesztés harmóniája jellemzi. Az itthoni ideológiai korlátoltság után az emigrációban egyéni művészi törekvéseit is meg tudta valósítani.

Táncoló gyerekek (krómácel, 1964)

Wagner Nándor lundi műtermében (1963)

épületegyüttes ősi japán elveket követve, környezetbarát módon készült, ötszög alapú tömbök biztosítják a földrengés és a tájfun elleni védelmét. A művész halála óta az épületkomplexum évente két Wagner-kiállításnak ad helyet.

A Múcsarnok tárlatán fényképeken láthatjuk a teaházat, amit Wagner a mashikói kertjében épített. Mellette áll a *Filozófiai kert*

szoboregyüttesének egyik változata. Japánban a tea-fogyasztás szertartásának hagyománya a 9. századra nyúlik vissza. A japán filozófia szerint az emberi életben minden találkozást meg kell becsülni és megünnepelni, mert mindegyik egyszeri és megismételhetetlen. A filozófiai tanítások alakították a japán építészeti, kertrendezési és képzőművészeti irányzatokat, s a teázás kultúrája is ezeken alapul. Wagner is ennek szellemében alakította ki kertjét, műteremházát és a teaházat is.

„Wagner Nándor szobrászati eszköztára a kezdetekről nagyon gazdag, mind anyaghasználatában, mind formakincsében. Magas fokú szakmai minőség párosul egy szemlélődő, a dolgok mélyére tekintő gondolkodásmóddal. Alkotásaiban minden tömeg és formakapcsolat, minden részlet kidolgozása kiemelkedő szobrászi látásmódot és mesterségbeli tudást tükröz. Művei nagy része agyagból mintázott, majd kiégetett, illetve bronzból vagy acélból készített figurális szobor. Az agyagból mintázás lehetővé teszi mind a nagyobb homogén felületek és tömegek, mind a finomabb részletek megformálását” – hangzott el a kiállítás megnyitóján Gergely Éva szobrászművész megnyitóbeszédében.

A tárlaton láthatjuk azokat a nagyszerű portékat is, amelyeket a fiatal, tehetséges szobrász, Solti András készített Wagner Nándorról és japán feleségéről, Chiyo Akiyama-Wagnerről.

(A *Wagner Nándor 100, A bölcsélet szobrásza* című életmű-kiállítás a Múcsarnokban 2023. február 5-éig látogatható.)

A Teaház modellje a kiállításon

Volt egyszer egy NDK

A kommunista diktatúrák bukását követően – a nemzeti önrendelkezés jegyében – megannyi kisebb-nagyobb ország jött létre Európában. A hajdani Csehszlovákia ketté-, Jugoszlávia sokfelé szakadt, és az egykori Szovjetunió tagállamai is önállóan folytatták. Csak egyetlen ország tűnt el – igaz, nem a föld színéről, hiszen ez eleve lehetetlen –, beleolvadt nagyobb testvérébe. Az egykori szocialista blokkon belül a Német Demokratikus Köztársaság mindig is külön volt, már létrejötté is komoly politikai feszültséget keltett, történelmének további alakulásáról nem is beszélve.

Az NDK 1949. október 7-én született, apja a Szovjetunió, anyja pedig a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) volt. 1950 februárjában már meg is alakult a magyar ÁVH-hoz hasonló, attól módszereit tekintve sem sokban különböző Ministerium für Staatssicherheit (MfS), vagyis az Állambiztonsági Minisztérium, amit azóta is egyszerűen csak Stasiként emlegetünk. A német embereknek – a munkásoknak is – hamar elégük lett a kommunistákból. 1953 júniusában ki is tört a felkelés, melyet csak a szovjet

A néma forradalom

hadsereg – félmillió katona állomásozott a keleti területen – bevetésével tudtak megfékezni. A választásokon rendre 99 százalékos feletti eredménnyel győztek az NSZEP jelöltjei, az ország azonban kezdett kiürülni, sok százezer – becslések szerint 1990-ig három és félmillió – népi demokratikus polgár hagyta el a szocialista ígért földjét, és választotta inkább a rothadó kapitalizmust. 1961 nyarán nem csak a berlini fal épült fel, ettől kezdve a belnémet határon sem engedtek át senkit. Aki mégis megpróbálta, az azt kockáztatta, hogy lelövik; nem feltétlenül egy katona, hiszen a nyolcvanas évekig automata rendszer tüzelt a határsávot megközelítőkre. Később a magyarországihoz hasonló folyamatok zajlottak le az NDK-ban is: a hetvenes években nyugati kölcsönt vettek fel, a nyolcvanas években pedig megállíthatatlan gazdasági visszaesés kezdődött. Amíg Magyarországon egyre nagyobb hatása lett az ellenzéknek, s emellett a hatalmon lévő kommunisták egy része is hajlott a reformokra, addig az NSZEP vezetése, Erich Honeckerrel az élen, túlzottan tartotta a Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár által szorgalmazott irányváltást. A változás szele azonban a kő keménységű német kommunistákat is elsöpörte, az NDK 1990. október 2-án éjfélkor jobblétre szenderült.

Néha-néha persze megemlékeznek róla, többek között a filmek is. *A néma forradalom* (*Das schweigende Klassenzimmer*, 2018) nekünk, magyaroknak különösen érdekes. Az 1956-os forradalom napjaiban játszódó történetben két NDK-beli fiatal átmege Nyugat-Berlinbe, ahol a mozi híradójából értesülnek a magyar szabadságharcról. Amikor érettségi előtt álló osztályuk a Rundfunk

im amerikanischen Sektor (RIAS) nevű, az amerikaiak által Nyugat-Berlinben üzemeltetett, az NDK-ban csak titokban hallgatható rádióadóba – tévesen – arról értesül, hogy Puskást is megölték a szovjetek, a fiatalok az egyik óra elején kétperces csenddel tisztelgnek az elesett magyar forradalmárok emléke előtt. Bár az igazgató inkább elfelejtene az incidenst, az egyik tanár gondoskodik arról, hogy a magasabb körök is tudomást szerezzenek az esetről. Ezzel párhuzamosan a csend értékelése is súlyosbodik, a végén egyeseken ellenforradalmi akciónak minősítik. Lars Kraume filmje több egy diáklázadás bemutatásánál. A rendszer képviselői mindenáron bizonyítékot akarnak találni a politikai motivációra, komoly, életüket meghatározó dilemma elé állítva az osztály tagjait. A felnőttek – sokszor kimódoltan aljas – fenyegetéseinek hatására a diákok egymással is szembekerülnek. Az iskolában történtek ugyanakkor az egész országra jellemzőek voltak, megmutatva, milyen az, amikor a fortélyos félelem megmérgezi, a mesterségesen szított bizalmatlanság pedig ellehetetleníti a normális emberi kapcsolatokat.

A 2018-ban bemutatott *A hóléggballon* nem az NDK lufigyártás magas színvonaláról szól, és nem is Nena nyugatnémet énekesnő *99 Luftballonjéről* szeretett volna megemlékezni. Michael Herbig filmje egy egészen elképesztő, valóban megtörtént esetet dolgozott fel. Egy család 1979-ben elhatározta, hogy a Német Szövetségi Köztársaságba (NSZK) szökik, de nem úgy, hogy átmennek a szögdróton – ők bizony át akartak repülni felette.

A hóléggballon

„Mi lenne velünk a határok nélkül? Ezek adják a lényegünket. Aki megkérdőjelezi a határokat, minket kérdőjelez meg” – mondja a filmben az egyik állambiztonsági tiszt. Valóban, bár biztosan akad, aki sok érvet fel tud hozni a szocializmus mellett, egyvalami minden pozitív argumentumra rácáfol. Hogyan értékelünk egy olyan rendszert, amely határai közé zárja a saját állampolgárait, amely attól fél, hogy ha valaki külföldre utazik, soha nem tér vissza? A keleti blokk országai úgy működtek, mint valami börtön. *A hóléggballon* persze egy egészen abszurd történetet mesél el, ám azt jól mutatja, mire voltak képesek azok, akik – még a súlyos következményeket is vállalva – mindenáron el akarták hagyni az NDK-t.

A 2002-es *Good bye, Lenin!* című filmben Christiane (Katrin Sass) férje Nyugatra szökik, s a traumát a nő úgy dolgozza fel, hogy „hozzámege” az államhoz. Meggyőződéses kommunista-ként kezd élni, beadványaiiban a konstruktív kritika eszközével él, és igyekszik jobbítani az elvtársak, illetve inkább az elvtársnők életét. Amikor meglátja, hogy a fiát, Alexet (Daniel Brühl) letartóztatják, rosszul lesz, kómába esik. Mire magához tér, szeretett rendszere éppen összeomlóban van. Alex nyomban intézkedik, nehogy az anyja bármit észrevegyen a változásból. Barátjával

még a híreket is legyártják, az anya betegszobájában igyekeznek megőrizni az NDK légkörét, ám ez egyre nehezebben megy, hiszen a valóság az ablakon és az ajtón át is beszűrődik. Bár a filmet átlengi egyfajta enyhe nosztalgia, Wolfgang Becker rendező természetesen nem kívánja vissza mindazt, amit a németek maguk mögött hagytak, csupán jelzi, milyen nehéz lehetett egyik napról a másikra átállni a megszokottól homlokegyenest ellenkező nézőpontra, még akkor is – mint ahogyan azt a film szereplőjénél is látjuk –, ha tulajdonképpen azoknak is elégük volt az NDK-ból, akik működtették.

Good bye, Lenin!

Míg a *Good bye, Lenin!* című filmben tetten érünk némi humort – persze csak német módra –, addig *A mások élete* (2006) a Stasi működésének cseppet sem vidám kulisszatitkaiba vezet bennünket. A nyolcvanas évek első felében játszódó történetben Georg Dreyman író (Sebastian Koch) és Christa-Maria Sieland színésznőt (Martina Gedeck) az állambiztonság éjjel-nappal lehallgatja. A „másként gondolkodó” pár egész lakását bedrótózzák, a megfigyelést Gerd Wiesler MfS százados (Ulrich Mühe) vezeti. Florian Henckel von Donnersmarck filmjében pont az lesz az érdekes, ami valószínűleg igen ritkán történt meg: Wieslerben ugyanis motoszkalni kezd a lelkiismeret. A kommunista diktatúráknak, amelyek a szocialista jelzővel illették magukat, a társadalmi jólét helyett saját létük megőrzése volt az elsődleges céljuk. Ennek érdekében ezeket tartották megfigyelés alatt, állampolgáraik magánéletét semmilyen szinten nem tartották tiszteltben. Bár Donnersmarck filmje bemutatja ezt az oldalt is, a hangsúly mégis Wiesler tépelődésére, sőt sajátos megtérésére esik, hiszen az, hogy valaki tévedését belátva még a lefokozást is vállalja, ritka volt, mint a fehér holló. Igen valószínű, hogy a rendező szándéka a múltfeltárás mellett elsősorban a megbékélés volt.

A mások élete

Bár a szocialista Magyarországot is sokan hagyták el Nyugat felé – korabeli kifejezéssel disszidáltak –, az NDK vezetésének sokkal nagyobb gondot jelentett a kivándorlás. Míg egy magyar disszidens a nyelvi korlátok miatt általában már új életének kezdetén komoly problémákba ütközött, addig egy NDK-beli a

szomszédos német államban azonnal meg tudta értetni magát. A titkosszolgálat azonban nem hagyta ezt annyiban, még a határon túl is utánanyúlt azoknak, akiket vissza akart szerezni. *Az utolsó küldetés* című 2021-es filmben dr. Franz Walter (Lars Eidinger) egy professzori állás reményében lép be az MfS kötelékébe. Feladata, hogy a Nyugatra szökött sportolók hazajuttatásában segítkezzen. Társával, Dirk Hartmann-nal (Devid Striesow) éppen egy focistát kell becserkészniük. Egy darabig nincs is ezzel baj, Walter élvez a néhány napos nyugati kiruccanásokat, ám amikor a cél érdekében azt hitetik el a sportoló feleségével, hogy rákos, és ennek megfelelően kezdik kezelni a nőt, – hátha a betegségről hallva hazajön a férj –, a titkosszolgálat embere elbizonytalanodik.

Franziska Stünkel filmje azon alkotások közé tartozik, amelyeket sallangmentesnek szoktunk nevezni. Szinte semmi felesleg, művésziességek dísz nincs benne. Fakóbarna alapszíne kiemeli a korabeli NDK fantáziátlan sivárságát, és a cselekménymesélés is annyira visszafogott, amennyire csak lehetséges. Amikor Franz szembesül a Stasi működésének gátlástalanságával, megpróbálja elhagyni a szervezetet, ám azon nyomban értésére adják: édesanyja szemműtétét csak akkor támogatja az állam, ha lojális marad. Franz és felesége (Luise Heyer) elhatározza, hogy Nyugatra szökönek, ám sejtelmük sincs, hogyan lehetne ezt végrehajtani. A férfi hazavisz néhány iratot, hátha később kezdeni tud velük valamit. Amikor az egyik ügynök Nyugatra távozik, összetartást rendelnek el az MfS-nél, emiatt bukik le a házaspár is.

A film megtörtént eseményen alapul. Werner Siegfried Teske az állambiztonság tisztje volt, tényleg vitt haza iratokat, és valóban le-tartóztatták azután, hogy Werner Stiller, a Stasi ügynöke az NSZK-

Az utolsó küldetés (Nahschuss)

ba szökve kitalált. Bár Teske legfeljebb csak tervezte a disszidálást és az iratok Nyugatra juttatását, 1981-ben mégis kivégezték. Az ügy egyrészt azért emlékezetes, mert ez volt az utolsó végrehajtott halálos ítélet az NDK-ban, másrészt pedig azért, mert a bírák még a korabeli NDK törvényeit is megszegtek. A film angol címe *The Last Execution*, vagyis *Az utolsó kivégzés*, ám az eredeti *Nahschuss* sokkal kifejezőbb. Ebben az időben a halálraítéltet közelről lőtték le, hátulról, úgy, hogy arra nem lehetett felkészülni. Erre utal az *unerwartbaren Nahschuss* (váratlan közeli lövés) kifejezés.

Bár a fent említett filmek sem torzítanak, legfeljebb máshova helyezik a hangsúlyt, Franziska Stünkel alkotása kíméletlen hitelességgel mutatja be, milyen volt az egykori NDK. Az mindenképpen tiszteletre méltó, hogy a hajdani szocialista Németország történeteit napjaink filmesei a történeti hűséghez ragaszkodva, mégis finom érzékenységgel mesélik el. Tudják, hogy az emberek megnyomorításáért a diktatúra működtetői a felelősek, és általában a rendszer egészén sincs mit szépitni, de a hétköznapi NDK-s polgárok egyike sem tehet arról, hogy a történelem és a határ rossz oldalára kerül. Ám nem csak a németeknek, egész Európának emlékeznie kell arra, hogy volt egyszer egy NDK, amely nem csak a bájosan nevelésű Trabantot hozta létre, hanem a Stasit is.

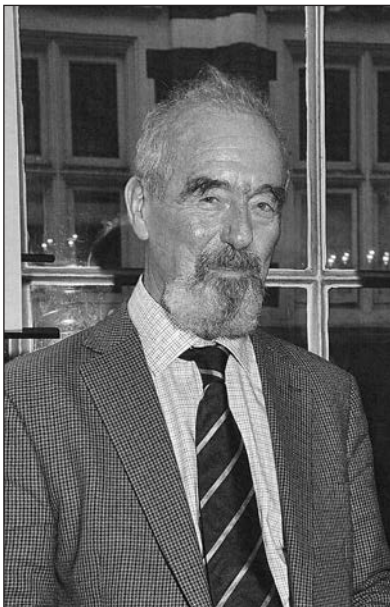
Egy brit műfordító a magyar református hitvalló irodalom világában

A hosszú ideje Zánkán élő, immáron brit–magyar kettős állampolgár Bernard Adamshez tizenöt esztendő barátság fűz. Mindezt – puritanizmuskutatóként és anglistaként – annak köszönhetem, hogy az Irodalomtudományi Intézet reneszánsz és barokk kutatócsoportjának tagjaként 2005-ben engem ért a megtiszteltetés, hogy Adams fordítói életművének egyik remekét, Bethlen Miklós *Élete leírása magától* című, csaknem hatszáz oldalas, konfesszionális erejű művének angol változatát bemutassam az *Irodalomtörténeti Közleményekben*. Az egykori ismertetés legtöbb megállapítása mindmáig érvényes, azzal a különbséggel, hogy azóta könyvtárnyi további Bernard Adams-tolmácsolás jelent meg, például Kemény János önéletrajza, Szepesi Csombor Márton *Europica varietasa* vagy Jékely Zoltán *A marosszentimrei templomban* című versének fordítása.

Boldog emlékeztető Cushing professzor, a magyar irodalom örökös angol nagykövete, derűsen tekinthet le immár az égi régiókból, mert méltó utóda támadt a földön Bernard Adams tanár úr személyében. Méghozzá olyan utóda, aki kitüntetett figyelmet szentel annak, hogy a régi magyar irodalom remekait is elérhetővé tegye az angol nyelvterület olvasói számára. Adams kedves és közvetlen (honoris causa magyarhoz illő!) személyiségét nem akarom mitizálni. Mégis, van abban valami jelkép erejű, hogy éppen Cambridge-ben diákoskodott, ahol a 17. században számos magyar peregrinus – későbbi puritán szerzőink színe-java – megfordult, többek között Medgyesi Pál, a Rákóczi család udvari papja, a walesi püspök, Bayly *The Practice of Piety* című művének fordítója. A magyar változathoz valószínűleg népkönyv lett, *Praxis pietatis* címmel.

Áttekinve eddigi „régimagyaros” ténykedését, Bernard Adams fordította ez idáig többek között Apor Pétert, Szepesi Csombor Mártont, Kemény Jánost, Árva Bethlen Katát, Mikes Kelemt, 2004-ben pedig a Kegan Paul Kiadó jóvoltából közkinccsá tette Bethlen Miklós *Élete leírása magától* című művének áttüzetését. Öröme az örömben, hogy világhírű kiadója (a fordító, sajnos, már csak a kész könyvön láthatta meg a nagyon bántó és a hiábavalóság csüggesztő érzetét keltő elírást) a cím- és a hátoldalon „Bethlan”-nak keresztelte át a jeles szerzőt. Kis humorral tekinthetjük ezt akár a jellegzetesen angol, még a hibák síkján is tovább élő hagyománytisztelet ékes-éktelen példájának is. Szegény Bethlen Gábor ennek többszörös áldozata volt! Említsük meg nevének egy kora újkori elírását is: a 17. században például Sir Henry Wotton, a művelt, mély hitű író-nagykövet (John Donne barátja) és kortársai egyszerűen „Betelehem”-nek titulálták Gábritel fejedelmet. De félre az ünneprontással, hiszen maga a fordító munkássága „legnagyobb kihívásának” tekintette Bethlen Miklós szövegének áttüzetését, különösen az *Elöljáró beszédet*: „A régies nyelvezet és a mondatfűzés, továbbá Bethlen szokatlan észjárása tette ezt a feladatot minden eddiginél nehezebbé számomra” – nyilatkozta Adams.

Bernard Adams angol szövege természetes, gördülékeny, nem kelti fordított mű benyomását, nem archaizál erőszakosan, inkább csak a szófűzés ünnepélyessége, helyenkénti szándékolt körülmenyessége érzékelteti, hogy több száz éves szöveget ültet át. Hosszú tanári múltját sem tagadja meg, amikor gyakori lábjegyzetekkel és alapos előszóval igazítja el a csak angolul olvasókat Bethlen Miklós számukra távoli életének és szenvedéseinek út-

vesztőiben s a magyar református egyháztörténet egyes kérdéseiben. Adams olyannyira jártas a magyar ügyekben, hogy Békési Andor *Mi, kálvinisták* című, a közelmúltban újra kiadott nevezetes művéből is idéz előszavában, Bethlen egyéniségének, intenzív hitéletének mélyebb megismertetése érdekében.

Valószínű, hogy 2005. november 16-án az Oxford Hungarian Society közönsége is kellő érdeklődéssel és sok kérdéssel fogadta a köreiből már korábban ismert Bernard Adams *The Extraordinary Life and Times of Miklós Bethlen* címet viselő előadását. Bár még csak körülbelül harminc esztendeje, a tanári pályáról való végleges visszavonulása óta – ekkor még csak ötvenöt éves volt – számít Adams főhivatású fordítónak (a magyar mellett többek között orosz alkotások rangos tolmácsolójának is!), a világ hungarológusai már felfigyeltek egyszemélyes fordítói missziójára, s a magyar irodalommal kapcsolatos, igen élvezetes és pontos tanulmányaira is. „Remélni merjük, hogy ihletett, gondos és igényes áttüzetése-

sei és egyéb munkái lassanként beépülnek a magyar nyelv és irodalom külföldi oktatásába, de akár még a mi Balassi Intézetünk programjába is. A régi magyar irodalom művelői pedig különösen hálásak lehetnek Adams tanár úrnak, hogy literatúránk távolabbi korszakait illusztráló előadásai egy részéhez az ő jóvoltából már igazán autentikus angol szövegek állhatnak rendelkezésükre.”

Ha már Adams tanár úr intellektuális világához – egy szép önvallomásából tudjuk ezt – Szepesi Csombor Márton áll a legközelebb, akkor térjünk át arra az angol nyelvű *Europica varietas*-kiadásra, amely nálunk, Magyarországon látott napvilágot, magyar tudósok, teológusok és irodalmárok számára elérhető, szerény áron megvehető, mégis elegáns kiadásban. Wendy Bracewell érzékeny és értő előszavának már az elején idézi Horatius „utile et dulce”, azaz „használni és gyönyörködtetni” elvárását, amely mindmáig érvényes.

Amikor Rákóczy Anitától évekkel később meghívást kaptam, hogy legyenek a mindössze nyolcvan példányban megjelent Bernard Adams születésnapjára kötet egyik szerzője, már készen állt a fejemben az alábbi gondolat: „Bernard Adams, aki aktív szolgálata éveiben – egy I. Erzsébet uralkodása alapított londoni gimnáziumban – orosz–francia szakos tanárként dolgozott, 1991-ben, 1937-es születésű lévén meglehetősen korán, épp a magyar, s ezen belül a régi magyar hitéleti irodalom tolmácsolása érdekében nyugdíjba ment, komoly anyagi áldozatot vállalva ezzel. (...) E művek tolmácsolásához egyébként nem elég, ha valaki jól ismeri nyelvünket: az a klasszika-filológiai háttér, azok a latin és görög nyelv bűvöletében eltöltött korai diákévek is elengedhetetlenek hozzá, amelyek idegen nyelvek iránti érdeklődését – s így, közvetve – a kora újkori magyar vallásos irodalom iránti érdeklődését megalapozták. (...) Szepesi Csombor és általában a magyar vándordiákok határozottan »deákos« [a latin kultúrával átszőtt – P. É.] életét, világát nemcsak a veretes angol szöveg segít az albi- oni olvasóknak megérteni, hanem az alapos lapalji jegyzetek is, amelyekben Adams, a vérbeli tanárember nem csupán a latin és görög szövegtörödékek értelmét világosítja meg, hanem hungarológiai minieszé-jegyzetekkel is segíti honfitársait. Így a mulatóság Cantabrigia–Cantuaria (Cambridge–Canterbury) névesztéstörténetet is, amely az én időmben a magyar–angol szakos böl-

csészek egyik kedvenc részlete volt... Ámbár nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a felvidéki városka, Szepsi szülötte, akárhol járt is, voltaképpen látogatásai minden helyszínét megmagyarította (ahogy Wendy Bracewell nevezte ezt a tendenciát: *Hungarianizes*), s ezt a szándékot visszaadni már önmagában is fordítói bravúr. E településnevek közül a legkedvesebbek: Kémhida (Cambridge, a magyar puritánus diákok fészke) vagy éppen a Westmonostorra „átkeresztelt” Westminster. Ezek a Szepsi Csombor-féle névváltoztatások mind-mind azt mutatják, hogy a felvidéki szerző nem csupán az angol élet hideg szemlélője volt, hanem igyekezett belakni a kalandos sorsa által neki jutott élményeket. Más megfogalmazásban: egy vándorlásra igazán méltó, hívó világvándor soha nem burkolózik, burkolózhat bele (napjainkban sem!) semmiféle hamis fölénybe, ellenszenvbe, intoleranciába vagy túlhajtott nemzeti öntudatba, hanem – Istennek tetsző módon – ahelyett, ami más népektől elválaszt bennünket, azt keresi, ami összeköt. Bernard Adams fordítása kiválóan érzékelteti a régi magyar szerző ez irányú nemes, Istennek tetsző szándékait, szövegének minden árnyalatát.”

S most hadd kínáljak egy kis pihenőt. A *Kérux* című amerikai egyházi lap, amelynek főszerkesztőjével, James Dennison jr.-ral én ismertem össze Adams tanár urat, 2007 decemberében megjelentetett egy igen fordítópróbáló magyar verset, Jékely Zoltán *A marosszentimrei templomban* című remekét. Mivel a magyar szöveget mindnyájan jól ismerjük, most csak az átültetés három pontjához fűznék megjegyzést. A marosszentimrei templom, amelyet mi még csak romos korában láthattunk, mára visszanyerte teljes szépségét, s istentiszteleteket is tartanak benne. De nézzük most Bernard Adams a lehetőségek, az angol hétköznapi és szóhasználati mentalitás különbségei ellenére is szép fordítását. Az tény – ezt mint angolra elég gyakran „ferdített”, mindkét nyelvben otthonos versíró mondom –, hogy a magyar lírai művek úgy hatnak a szigetország nyelvén, mintha egy párás, jeges ablak mögül néznék őket. Adams tanár úrnak nincsenek „leiterjakabjai”, félrefordításai, csak nem ismer bizonyos apró, de fontos tényeket, amelyeket bármelyik zeneszerető és zenei alpműveltségű hazai és erdélyi gyülekezeti tag igen. A vers kezdetén például „the praises of dear Zion”-t ír, noha Csomasz Tóth Kálmántól tudjuk, hogy 394. számú énekünk, a *Térj magadhoz, drága Sion* nem egyszerűen „énekelt imádság”, azaz hétköznapi „praise”, hanem annak a Joachim Paulinak (1636–1708) a vigasztaló éneke, aki házitantó volt, s a német egyházi muzsika egyik megújítójának, Paul Gerhardtnak közeli ismerőse, s aki énekét Gerhardt kisfiának halálakor vigasztalásul írta. A régi szöveget Jeszenyszky Károly újí-

totta meg 1890-ben. A pontos angol szó erre az énekszöveg-szituációra a *consolation*, esetleg a *dirge* vagy a *lament*. Ennél azonban zavaróbb (hisz a „praises” szó sem idegen e vers világától) a hatodik sor száraz, számadáskönyvbe illő mondata. Ez magyarul így hangzik: „a tizenegyedik maga a pap”, angolul „Eleven if we reckon the priest”. Azaz: „A papot is beszámítva tizenegyen.” Így elvész egy kis időre a lelkes-gyülekezet sorsközösség érzelmi ereje, amely végigvonul az egész szövegen. Azt ellenben nem ronthatjuk fel a fordítónak, hogy az erdélyi népnyelv *padlásra* alkalmazott szavára, a „hiu”-ra nem talál más szót, mint az „attic”-et – mert ilyen szó az angolban nincs. Az egyébként harmonikusan tolmácsoló költemény vége felé – s ez az utolsó kritikai megjegyzésem – pedig ezt olvashatjuk: „The Lord exacts a price from him that loves.” Az „azt bünteti, akit szeret az Úr”-hoz képest e hitvalló mondat első, nagyobbik fele „bankigazgatóinak” hangzik: „Az Úr behajtja annak az árát, ha szeret valakit.” Mindenesetre a vers azért angolul is erdélyi keresztyén sorsvers marad.

Végül elérkeztünk Bernard Adams Egyházunknak tett talán legnagyobb jelentőségű szolgálatához, amely nem más, mint a magyarul Kiss Áron gondozásában megjelent 16. századi zsinati végzésgyűjtemény két darabjának, a *Debreceni Hitvallásnak* s az 1566-os Tordai Zsinat dokumentumainak az angolra fordítása. Arra a kérdésre viszonylag könnyű válaszolni, hogy Bernard Adams miért mert vállalkozni erre a heroikusnak mondható feladatra. Szót ejtettem már arról, hogy egy I. Erzsébet uralkodása idején, azaz pontosítva, egy, a hívó Sir Roger Cholmeley által 1565-ben alapított patinás londoni gimnáziumban tanított, amelynek jelmondata: „Altiora in votis”, azaz „Magasabb dolgokért könyörgök”. Ez az emelkedett program Adams tanár úr esetében önbeteljesítő jóslatnak bizonyult: ő semmiféle gazdasági vagy politikai megfontolásból nem fordít talmi, pillanatnyi sikerkönyveket. Tehát: műfordítói pályafutása során „magasabb dolgokért könyörgött”. Isten e magasabb dolgokból bőven juttatott neki, s hangsúlyosan is sokat a 16–17. század magyarországi és erdélyi református irodalmából. Elszántan és pihenést nem ismerve dolgozik szerény zánkai otthonában. Adjon neki sok további erőt minden angolok és magyarok Istene, hogy ezt a nemes szolgálatot még sokáig végezhesse mindkét népe, az angol és a magyar lelki épülésére.

Petrőczy Éva

ÖRÖMHÍR
MINDENKINEK!
INFO@KATRADIO.HU | 061 255 3333

MAGYAR
KATOLIKUS
RÁDIÓ
katolikusradio.hu

európaRádió

A református értékadó

94,4 Mhz 102,1 Mhz 90,4 Mhz 100,5 Mhz 100,0 Mhz
Debrecen Mezőkövesd Miskolc Nyíregyháza Sátoraljaújhely

europaradio.hu

EGER 91.8 MHz | MISKOLC 95.1 MHz | TOKAJ 101.8 MHz
SÁTORALJAUJHELY 90.6 MHz | GYÖNGYÖS 102.2 MHz
ENCS 95.4 MHz | HATVAN 94.0 MHz | TÖRÖKSZENTMIKLÓS 96.4 MHz

SZENT
István
RÁDIÓ

szentistvanradio.hu

Római vakáció

A HIDEGEBB NAPOKON IS

2022. november 1. és 2023. február 28. között

A Szent István Ház téli kedvezménnyel várja a kedves vendégeket:

- Egyágyas szoba:
~~50 €~~ **-20%** = 40 € | fő | éj
- Kétágyas szoba:
~~40 €~~ **-25%** = 30 € | fő | éj
- Háromágyas szoba:
~~35 €~~ **-25%** = 26 € | fő | éj
- Négyszemélyes szoba:
~~32 €~~ **-25%** = 24 € | fő | éj

A szobaár tartalmazza a reggelit, az idegenforgalmi adó viszont külön fizetendő
10 év felett 3,50/fő/éj

Több kedvezmény egyszerre nem vehető igénybe.

**SZENT
ISTVÁN
HÁZ**
RÓMA

Szent István Ház
Via del Casaletto 481, Roma (RM) – 00151
Bővebb információ:
www.cssroma.katolikus.hu, szih@katolikus.hu